

5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму ВС України від 31.03.1995 р. № 4 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 30.01.2022).
6. Сафуанов Ф. С., Харитонов Н. К., Дозорцева Е. Г. и др. Компенсация комплексной судебной психолого-психиатрической экспертизы по делам о компенсации морального вреда. *Практика судебно-психиатрической экспертизы*. 2005. № 43. С. 337—347.
7. Южанинова А. Л. Судебно-психологическая экспертиза по делам о компенсации морального вреда. Саратов, 2000.

Дар'я Іванівна Акіменко,
судовий експерт сектору досліджень у сфері інформаційних
технологій Сумського НДЕКЦ МВС України, м. Суми, Україна,
e-mail: happy111289@icloud.com

Загальна проблематика відшкодування моральної шкоди в Україні

Daria Akimenko

General Issues of Compensation for Moral Harm in Ukraine

Анотація. У статті розглянуто питання моральної шкоди та проблеми її відшкодування в Україні. Метою статті є проведення загального аналізу поняття моральної шкоди, окреслення проблем, пов'язаних із відсутністю порядку та критеріїв розрахунку відшкодування.

Ключові слова: моральна шкода, компенсація моральної шкоди, відшкодування, рішення суду.

Abstract. This paper considers the issue of moral harm and the issue of its compensation in Ukraine. The paper purpose is to conduct a general analysis of concept of moral harm, outline issues associated with the lack of procedure and criteria for calculating compensation.

Keywords: moral harm, compensation for moral harm, compensation, court decision.

Відшкодування моральної шкоди є доволі новим способом захисту в цивільному судочинстві України. Під моральною шкодою розуміють втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, завданих фізичній або юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

На сьогодні чинним законодавством України передбачено низку підстав і порядків відшкодування моральної шкоди. Як форми моральної шкоди Цивільним кодексом України закріплено: фізичний біль і страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; душевні страждання, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; приниження честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Практикою визначено орієнтовний перелік критеріїв, за якими можна встановити факт завдання певній особі моральної шкоди, однак ці критерії є загальними. Водночас у разі встановлення факту завдання особі моральної шкоди виникає проблема визначення її розміру. Проблема відшкодування моральної шкоди полягає в неможливості визначити розмір відшкодування, який збігатиметься із завданою шкодою, тому що неможливо визначити суму болю та страждань, яких зазнала особа. Це вирішує суд на власний розсуд.

Однак із 2010 року існує формула компенсації моральної шкоди, розроблена професором О. М. Ерделевським. Вона створена для визначення моральної шкоди, яку могла відчути людина, яка відреагувала на вчинені щодо неї неправомірні дії. Переважно під час розрахунку за цією формулою моральна шкода отримує істотний грошовий вираз, який є вигідним позивачам і не вигідним відповідачам.

Практично ж багато судів не використовують розрахунок моральної шкоди за цією формулою, вважаючи її офіційно не закріпленою в законодавстві України. Але це не зовсім так, адже її було зареєстровано наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2010 р. № 14.1.04 у галузі «Психологічні експертизи». Однак із 2016 року було припинено її застосування: під час винесення ухвал про відшкодування моральної шкоди суди частіше керуються п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4, де зазначено, що розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань, яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат і з урахуванням інших обставин, тобто доволі неконкретно [2].

Водночас довести факт завдання моральної шкоди та визначити її розмір речовим доказом або документально майже неможливо. Тому найбільш прийнятним, адекватним і практично доцільним доказом в такого роду ситуації є показання осіб, які стали свідками того, як особа переносила завдані їй певні страждання.

Зазвичай відшкодування моральної шкоди в Україні є явищем, що важко втілюється у реальність, а якщо це відбувається,

то таке відшкодування є символічним і не виконує компенсаційної функції. Проте за належного обґрунтування доказами своєї правової позиції щодо завданої моральної шкоди після звернення до суду з відповідними вимогами особи мають реальну можливість відшкодувати завдану їм моральну шкоду.

Розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких особа зазнала, та характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо). Крім того, ураховують стан здоров'я особи, якій завдано моральну шкоду. Це також надає неоднозначностей до процесу визначення розміру відшкодування через індивідуальний характер фізичного та психічного стану кожної особи та специфікою впливу на неї різних обставин.

Щодо доцільності призначення судових експертиз із метою вирішення цього питання Закон України «Про судову експертизу» та прийняті на його основі рекомендації дають можливість призначити судово-психологічну експертизу, на розгляд якої можуть бути поставлені питання стосовно індивідуально-психологічних особливостей особи, її емоційних реакцій і станів, особливостей перебігу її психологічних процесів.

Оскільки норми права не містять жодних конкретних рекомендацій із розрахунку розміру моральної шкоди у грошовому вираженні, то суддя зобов'язаний у рішенні про стягнення моральної шкоди зазначати мотиви, що обґрунтовують певний її розмір. Саме у таких випадках для встановлення факту завдання моральної шкоди та визначення розміру грошової компенсації призначають психологічну експертизу [1].

У межах проведення психологічної експертизи експерти-психологи:

- установлюють факт завдання моральної шкоди та страждань;
- установлюють обсяг негативних наслідків та глибину переживань, які виникли після певної події або ж дій третіх осіб;
- визначають розмір завданої моральної шкоди.

Якщо йдеться про психологічну експертизу фізичної особи, то таке дослідження призначають і проводять тільки стосовно

психічно здорових осіб (підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, позивачів, відповідачів).

Якщо фізичній або юридичній особі було завдано шкоду честі, гідності та діловій репутації внаслідок публікації чи поширення неправдивої, недостовірної або неточної інформації, що дискредитує фізичну чи юридичну особу, доцільним є проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи.

Для проведення судової психологічної експертизи з визначення розміру завданої моральної шкоди судовому експерту-психологу необхідні, установлені судом вихідні дані (чинне рішення суду), а саме щодо:

- 1) установленого ступеня вини спричинювача шкоди (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого);
- 2) підтвердження факту події злочину та порушення прав конкретного потерпілого, позивача та ін.

Згідно з ч. 4 ст. 69 та ч. 1 ст. 243 Кримінального процесуального кодексу України експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи та на свій розсуд вирішувати питання права в справі або в кримінальному провадженні, яке розслідується, та встановлювати ступінь винності осіб у справі, вирішувати чи було скоєно злочин чи ні, а також надавати процесуальний статус потерпілого, підозрюваного або інше учасникам справи на власний розсуд тощо [3].

Отже, в Україні відсутній чіткий спосіб для визначення розміру компенсації моральної шкоди, її меж, тому суд зазвичай на власний розсуд вирішує це питання. Часто суди не задовольняють у повному обсязі заявлені позовні вимоги, адже неможливо перевести в грошовий еквівалент розмір моральних і фізичних страждань, тому такий спосіб захисту порушеного права є доволі абстрактним.

Найкраще було б у законі прописати конкретні способи розрахунку та якісь межі дозволеного відшкодування моральної шкоди для захисту порушених прав. Бажано на законодавчому рівні закріпити мінімальний розмір моральної шкоди (наприклад, розраховуючи її через розмір мінімальної заробітної плати). Також слід частіше проводити психологічні експертизи, щоб суди мали змогу оцінювати позовні вимоги не тільки на підставі свого суб'єктивного бачення, а згідно з підтвердженими фактами

та на основі аналогічних попередніх справ, щоб уникнути розбіжностей і корумпованого складника.

Перелік джерел посилання

1. Лемик Р. Я. Судово-психологічна експертиза у цивільному процесі України (проблеми теорії і практики) : дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2004. 182 с.
2. Розов В. І. Судово психологічна експертиза у цивільному судочинстві. *Юридична Україна*. 2003. № 6. С. 27—34.
3. Відшкодування моральної шкоди : метод. рекомен. : Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 р. № 35-13/797 (утрат. чин.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04 (дата звернення: 30.01.2022).